

АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ РУХ ОПОРУ В ПІСЛЯВОЄННІЙ МОЛДОВІ (СЕРЕДИНА 1940-х – 1950-ті рр.)

Валерій Капелюшний, Юрій Каліберда

ANTI-COMMUNIST RESISTANCE MOVEMENT IN POST-WAR MOLDOVA (MID-1940s – 1950s)

Valerii Kapeliushnyi, Yurii Kaliberda

The article briefly examines the history of the anti-Soviet Resistance Movement in postwar Moldova during the 1940s – 1950s. The authors note that after the second occupation of Bessarabia by Soviet troops in the summer of 1944, a powerful Resistance Movement emerged in response to the policies of sovietization, collectivization, and deportations. This movement was primarily composed of clandestine anti-communist groups such as «Archers of Stefan», the «Agrarian-Democratic Party», the «Party of Freedom», the «Union of Democratic Freedoms», the «National-Christian Anti-Soviet Organization», the «Sword of Justice», and others. Particular attention is given to the group led by Filimon Bodiу and the «Black Army», whose members took up arms and fought against the Stalinist communist regime for Moldova's independence.

The conclusions emphasize that historical memory of the anti-Soviet Resistance Movement is gradually being restored in the Republic of Moldova. Since the late 1980s, and especially in independent Moldova, perceptions have changed – the «Black Army» has come to be seen as a peasant resistance against the totalitarian regime. The authors believe that the time is approaching when the fighters against the Russian communist regime will finally take their rightful place in the history of modern Moldova.

Keywords: Moldova, anti-Soviet Resistance Movement, occupation, deportation, collectivization, sovietization, «Archers of Stefan», «Black Army».

Після вигнання німців улітку 1944 р. територія Молдови була вдруге (після 1940 р.) окупована радянськими військами і насильно включена до складу Радянського Союзу на правах Молдавської РСР. Провівши досить швидко ліквідацію молдавських політичних партій та організацій, закриття незалежних засобів масової інформації на окупованих територіях Кремль розпочав інтенсивну політику радянзації та колективізації, яка супроводжувалась післявоєнним голодом 1946–1947 рр., обтяжливими сільськогосподарськими податками, русифікацією, атеїстичною пропагандою та масовими репресіями проти мирного населення цієї невеликої південної республіки. Така жорстока політика комуністичної влади викликала широке невдоволення місцевого населення, особливо селян-одноосібників. В країні впродовж кінця 1940-х – 1950-х рр. розгорнувся доволі потужний антирадянський Рух Опору, до лав якого, крім селян, залучилися представники широких кіл молдавського суспільства: інтелігенції, робітників, духовенства, молоді, жінок, національних меншин тощо. І хоча в післявоєнній Молдові так і не вдалося створити єдиного об'єднуючого політичного центру, який міг би консолідувати більшу частину суспільства та звільнити країну від радянської окупації, тим не менш цей Рух став помітним явищем у боротьбі молдавського народу за збереження своєї національної та культурної ідентичності у ХХ столітті, заклав підвалини незалежності Республіки Молдови, яка була проголошена 27 серпня 1991 р. після розпаду СРСР.

На наш погляд, внесок учасників антирадянського Руху Опору Молдови у 1940–1950-ті рр. в демонтаж комуністичного тоталітарного режиму Кремля вимагає всебічного і неупередженого дослідження з боку сучасних істориків. Сторінки історії молдавського антирадянського Руху Опору означеного періоду за допомогою розсекречених документів та матеріалів колишнього архіву КДБ Молдавської РСР знайшли своє відображення в монографії сучасного молдавсько-

го історика О. Постице «Антирадянський опір у Бессарабії 1944–1950 рр.», в статтях та публікаціях Л. Дологи, П. Негури, С. Рябка, Й. Сухорти, М. Таски, І. Туркану та інших.

Метою цієї статті є намагання авторів у загальних рисах висвітлити історію антирадянського Руху Опору на території повоєнної Молдавської РСР, оцінити внесок різних політичних організацій, об'єднань, груп спротиву та їх лідерів у нерівну та жорстоку боротьбу зі сталінською карально-репресивною системою.

Як свідчать історичні джерела, апогеєм цієї нелюдської політики радянських комуністів стала насильницька депортація «неблагонадійних» елементів, яка була проведена Міністерством державної безпеки СРСР на території Бессарабії та Північної Буковини і отримала назву «Південь». Впродовж двох діб (6–7 липня 1949 р.) 30 ешелонами вглиб Радянського Союзу з території Молдови до Казахстану та Сибіру чекістами були вивезені 11 293 сім'ї або 35 050 осіб, у тому числі 9 745 чоловіків, 13 924 жінок і 11 381 дітей до п'ятнадцятирічного віку (Стати 2002, с. 379).

В свою чергу невелика площа Молдавської РСР, висока демографічна щільність населення, відсутність на території республіки великих лісових та гірських масивів, присутність чисельних силових контингентів МДБ-НКВС та наявність потужного карально-репресивного апарату – вимагали від учасників антирадянського Руху Опору пошуку нових ефективних асиметричних форм і методів боротьби з більш сильнішим та жорстокішим ворогом – радянською комуністичною імперією Й. Сталіна. Все вище назване дещо вирізняло визвольну боротьбу молдавського народу від тогочасних аналогічних рухів опору на території Балтії та Західної України. Тому одним із перших кроків цього Руху стало створення та діяльність на території Молдови нелегальних антикомуністичних груп опору та організацій: в Молдові виникло кілька осередків антирадянського спротиву. Наприкінці 1940-х рр. за підрахунками сучасних молдавських дослідників П. Негуру та О. Постице у нерівну боротьбу з радянським тоталітаризмом вступили представники щонайменше 15 таких об'єднань, головною метою яких стала «боротьба всіма засобами з радянським режимом» (Negură 2012, с. 61).

За відсутністю єдиного центру керування, кожна з цих організацій випрацювала свою стратегію і тактику боротьби з радянським режимом, ставила перед своїми однопумцями різні цілі та задачі. Найбільш відомими з них були «Лучники Стефана», «Аграрно-демократична партія», «Партія свободи», «Союз демократичних свобод», «Національно-християнська антирадянська організація», «Меч справедливості», група Філімона Бодіу, «Чорна армія» та інші, які використовували різноманітні форми і методи підпільної політичної та збройної (головним чином партизанської) боротьби з радянською владою.

Розглянемо їх діяльність більш ґрунтовно. Показово, що першою такою антирадянською організацією, на думку істориків П. Негури та О. Постице, стала молодіжна підпільна група «Махандаонда» (бл. 100 осіб), яка виникла в Бессарабії в м. Оргіїв під час першої радянської окупації у 1940 р. (Negură 2012, с. 79).

Назва організації походить від іспанського міста Махандаонда, що розташовано недалеко від Мадрида, де у 1937 р. на боці республіканців проти диктатури Ф. Франко воював загін антифашистів з Бессарабії. Група підпільників була створена учнями старших класів чоловічої середньої школи № 2 та студентами педагогічного училища м. Оргіїв у 1940 р. На чолі групи став слухач третього курсу місцевого педагогічного училища Анатолій Гумі. Найбільш активними членами організації були В. Бодецький, Г. Міху, А. Котун, Д. Добинда, О. Козьма та ін. (Negură 2012, с. 80).

Буквально через кілька днів після окупації Бессарабії, 1 серпня 1940 р., у лісі біля с. Табара відбулася перша таємна нарада членів організації, на якій були намічені найближчі завдання організації: «визволення Бессарабії від більшовизму, шляхом боротьби з радянською владою власними силами» (Arhiva. Спр. 3, с. 316).

Молоді патріоти розповсюджували антирадянські листівки та прокламації, проводили активну агітаційну та роз'яснювальну роботу серед мешканців рідного міста та навколишніх сіл, організовували таємні збори та вечори, присвячені пам'яті класика румунської літератури Міхая Емінеску (1850–1889). На стінах будинків міста з'явилися написи: «Не вір більшовицьким окупантам!», «Додому, варвари!», «Смерть сталінським окупантам!». На Різдво члени організації підняли румунський триколор на будівлі НКВС в Оргіїві, а 24 січня 1941 р. відкрито роздавали антирадянські листівки у місті (Negură 2012, с. 81).

Радянські спецслужби доволі швидко вийшли на слід керівників підпільної організації і наприкінці січня 1941 р. 40 її членів було заарештовано та віддано під суд, а сама організація припинила своє існування (Postică 2020, с. 260).

Власне першою підпільною політичною організацією, яка виникла на території Молдови після другої (влітку 1944 р.) окупації її території радянськими військами стала Національна організація Бессарабії – «Лучники Штефана» (рум. «Arcașii lui Ștefan»). Вона була створена 1 серпня 1946 р., коли кілька молодих викладачів та учнів педагогічної школи м. Сороки з ініціативи В. Бетринака та В. Солов'я провели таємні збори з метою організувати колективну втечу до Румунії. У жовтні 1946 р. після приєднання до них нових співників було вирішено створити підпільну групу з метою піднятися на боротьбу проти Рад на території Бессарабії. (Dologa (II) 2012).

Досить швидко чисельність організації зростає спочатку з 32 до 100, а згодом – до 140 осіб (Postică 2020, с. 260; УПА 2017, с. 61).

Група «Лучники Штефана» була добре структурована, поділяючись на нижчих рівнях на осередки, кожна з яких належала до певної ланки. У свою чергу ці осередки підпорядковувалися одній територіальній дільниці. На вершині цієї піраміди був очільник організації – Василь Бетринак. Активними членами підпільної організації були В. Соловей, А. Ромаскан, І. Брума, П. Трофім, Н. Пражина, М. Брума, Т. Гузун.

Під впливом підпільників опинилось близько 30 сіл Сороцького району (Dologa 2012).

Протягом кількох місяців свого існування «Лучники Штефана» встигли написати нову програму, яка повинна була «підняти бойовий дух населення румунської Бессарабії у боротьбі проти більшовизму» (Рябко 2017).

Щоб впізнавати один одного «Лучники» почали використовувати членські квитки. Окрім напису та печатки організації, на цих квитках був намальований румунський королівський знак. Кожний член Національної організації Бессарабії також повинен був сплачувати особисті членські внески. Було складено присягу, в якій особливе місце займали слова смертельної ненависті до сталінської диктатури та обіцянка боротися на смерть із цим ворогом людства (Фрунзе 2024).

У березні 1947 р. «Лучники Штефана» вирішили перейти до збройних акцій і вийшли на зв'язок із Василе Балеану – лідером «Національно-християнської антирадянської організації», який одночасно був керівником місцевого селянського підпілля і стояв на антикомуністичних позиціях. Зі спогадів односельчан відомо, що В. Балеану гордо заявив: «Якби я був молодим, я б зібрав групу молоді і розбив би комуністам голови» (Tasca 2012).

Про цю організацію відомо, що вона діяла у 1946–1947 рр., а її члени (50–60 осіб) були селянами с. Шинень Сороцького повіту. Підпільники готували збройне повстання проти радянської влади на випадок початку війни між США та Великої Британії проти Радянського Союзу. Крім розповсюдження антирадянських листівок, проведення антикомуністичної агітації та залякування місцевих активістів, члени «Національно-християнської антирадянської організації» вправлялись у стрільбі зі стрілецької зброї та активно займалися збором зброї та боєприпасів, яку вони зберігали у таємних схронах. Щоб придбати більше зброї та набоїв, у жовтні 1948 р. вони навіть намагались встановити зв'язки з українським (бандерівським) підпіллям, яке діяло на території Чернівецької області (Tasca 2012).

Наприкінці лютого 1947 р. В. Балеану зустрівся з В. Бетринаком, одним із лідерів «Лучників Штефана». Під час зустрічі представників цих двох організацій була досягнута попередня домовленість про спільні акції проти радянської влади (Tasca 2012).

На другому засіданні, яке відбулося 19 березня того ж року, було прийнято рішення про об'єднання двох організацій. Члени «Національно-християнської антирадянської організації» стали 1-м, 6-м і 8-м відділами бойового підрозділу «Лучників Штефана». Однак доволі швидко про амбітні плани двох підпільних організацій стало відомо МДБ. Тому вже у березні 1947 р. чекістам вдалося дізнатись прізвища членів обох організацій. До 1949 р. всі вони були арештовані та засуджені до тривалих термінів у радянських таборях.

У 1947–1950 рр. у м. Бельці діяла антирадянська організація «Меч справедливості» (рум. Sabia Dreptății). Організація була створена викладачем місцевого педагогічного училища професором І. Морару та студентами цього ж закладу В. Цуркану та П. Лунгу. Серед активних її членів були Є. Гуцу, М. Георгелас, П. Істреті та інші. Скоріш за все її чисельність не перевищувала кілька десятків осіб. Ця антирадянська група опору діяла в Бельцях і в місцях походження її членів: Мандак, Сленіна, Дрокія, Шурі, Четросу та станція Дрокі. Однією з форм їхньої боротьби було написання зухвалих листів з погрозами на адресу до радянських установ (судів, Спілки письменників Молдавської РСР) та Й. Сталіна, якого лідери організації вважали «головним бісом». Організація була розкрита НКВС у травні 1950 р., а її члени звинувачені у «співучасті з німецько-румунськими окупантами» та в антирадянській діяльності. 24 листопа-

да того ж року за вироком Верховного суду МРСР 10 учасників «Меча справедливості» були засуджені до великих термінів ув'язнення. (Postică 2020, с. 261).

Однією з найбільших і добре організованих формувань антирадянського опору у сільській місцевості Молдови була «Аграрно-демократична партія» (АДП). Ця організація діяла у 1950–1953 рр. на території колишнього Чиперченського району під керівництвом селянина С. Златана. Активними членами підпільної групи були В. Одобеску, О. Дука, І. Тету та інші. АДП розпочала свою діяльність у другій половині 1950 р. і менш ніж за півроку було створено 25 первинних осередків, які об'єднали близько 100 учасників з навколишніх сіл (Negură 2012, с. 81).

Хоча переважну більшість членів «Аграрно-демократичної партії» становили селяни, до діяльності організації були залучені також деякі представники інтелігенції та державні чиновники: бригадири Т. Попеску та К. Будак, голова сільради Н. Пундич із Трифесті, директор школи з Когилничень, учителі В. Бице та П. Бобейка з Куїзеуки, лікар С. Барановський з Перені, Т. Бочолін – завідувач агрономічної лабораторії в Бреті, продавець В. Мицу з Чурлен – колишній капітан румунської армії та інші. Організація мала чітко структуру, яка діяла за правилами суворої конспірації. Так, члени однієї групи мали особисто знати один одного та свого лідера, а не членів груп з інших сіл. Відповідно командири підпільних груп підпорядковувались особисто керівнику АДП (Turcanu 2000, с. 124–125).

Завдяки успішно налагодженій системі конспірації, членам Аграрно-демократичної партії, впродовж майже трьох років до свого арешту восени 1951 р., доволі успішно вдавалось проводити антирадянську агітацію, розповсюджувати антикомуністичні листівки та плакати. Особливо це проявилось під час виборів у лютому 1951 р. до Верховної Ради СРСР, коли завдяки вдало проведеним диверсійним актам з пошкодження телеграфних мереж зв'язку сіл з районним центром, підпільникам вдалося на кілька діб паралізувати роботу частини виборчих дільниць свого району. Найпоширенішими методами антирадянської роботи членів АДП також були: відправка анонімних листів з погрозами на адресу радянських установ та активістів з вимогами припинити свою «антинародну» діяльність з радянзації Бессарабії; вигнання з сіл збірників податків та передвиборчих агітаторів; захист релігійних святинь та церков; нищення радянської символіки тощо (Turcanu 2000, с. 129).

Ще однією антирадянською організацією в Бессарабії була «Партія свободи» (рум. «Partidul Libertății»), яка була заснована в 1949–1950 рр. і стояла на суто прорумунських позиціях. Ядро організації складали переважно педагоги та випускники вищих навчальних закладів. Засновниками «Партії свободи» (ПС) були: К. Кондрат, директор початкової школи в селі Бечій; І. Істраті та В. Андрєєв, учитель цієї ж школи. До активних учасників організації належали В. Бівол, Т. Гончаренко, А. Сандуце тощо. «Партія свободи» мала Статут, в якому визначалися основні цілі та завдання організації. Згідно цього документу ПС «домогалась вигнання радянської влади та возз'єднання з Румунією» (Negură 2012, с. 77).

Діяльність підпільної організації «Partidul Libertății» полягала в основному в пропагандистській роботі. Її члени друкували і поширювали листівки, організовували антирадянські збори, вербували нових членів, дбаючи про їхнє виховання «в дусі предківських цінностей». З архівних документів випливає, що організація мала склад зброї. Відомо також, що 30 травня 1950 р. існувало не менше 7 первинних осередків цієї організації (Partidul Libertății 2009).

Деяко окремо від перелічених у цій статті антирадянських груп, які у повоєнні роки підпільно діяли на території Молдавської РСР, знаходиться «Революційний комітет визволення народів Росії» або «Демократичний союз свободи» (ДСС), який був створений на початку 1951 р. в Бельцях. Більшість його членів складали етнічні українці та росіяни. На чолі ДСС були А. Мілютін та М. Постол, вихідці з Ростовської та Новосибірської областей (Negură 2012, с. 85).

У лютому 1951 р. А. Мілютін розробив перше звернення до населення, закликаючи представників всіх національностей Молдови спільно боротися за повалення радянської влади та ліквідації комуністичної системи. Всього ним було розроблено 60 листівок і прокламацій, які були роздруковані і розповсюджені в м. Бельцях. М. Постол проводив агітацію в м. Флорешти. Існувало також декілька груп однодумців у навколишніх населених пунктах: «одну групу сформували на Паровозній станції, дві – на Цукровому заводі». Після проведення перших агітаційних заходів до лав «Демократичного союзу свободи» залучились 30 членів – «у рівних пропорціях молдаван, українців і росіян» (Negură 2012, с. 85).

Головні вимоги організації були викладені в тексті однієї з її листівок: «1. Ліквідація колгоспів і розподіл землі і засобів виробництва. 2. Свобода слова, друку, зборів, сповідань і переконань. 3. Звільнення думки, творчості, науки та мистецтва. 4. Недоторканність особи. 5. Справедлива винагорода за працю. 6. Свобода приватної ініціативи» (Arhiva, с. 4–5).

15 жовтня 1951 р. агенти МДБ заарештували більшість членів ДСС і віддали їх під суд. Більшість членів «Демократичного союзу свободи» отримали великі терміни ув'язнення.

Одночасно в повоєнній Молдові існували антирадянські групи та організації, які в своїй діяльності поєднували мирні форми боротьби з прямим збройним спротивом каральним органам, або повністю перейшли на партизанські методи боротьби з радянськими окупантами. Найбільш відомим з них були група Філімона Бодіу та «Чорна армія».

Група Філімона Бодіу (рум. Grupul al lui Filimon Bodiou), уродженця села Миндрешти Теленештського району, у 1945–1950 рр. активно діяла на території Оргіївського та Бельцького повітів. На відміну від інших підпільних організацій вона не мала ні організованої структури, ні назви і займалась антирадянською агітацією, здійснювала напади на радянських функціонерів, колгоспних активістів та міліціонерів (Рябко 2017).

Кількісний склад групи був нечисленний – 8–10 осіб, включаючи самого Бодіу, його дружину Олімпіаду, сина-підлітка Іона та дочку-підлітку Юлію. Однак соціальна база групи була досить широкою. Архівні документи свідчать про понад 50 родин з навколишніх сіл, які надавали підпільникам притулок і підтримували їх діяльність (Фрунзе 2024).

Основна підпільна база Ф. Бодіу знаходилася на околиці одного із сіл Кишкаренського району. Ф. Бодіу разом з дружиною Олімпіадою та сільською вчителькою К. Відрашку переконували селян не вступати до колгоспів, відкрито схвалював порядки королівської Румунії і принципово не розмовляв російською.

Група тероризувала сільську молодь, яка вступила до комсомолу, за допомогою зброї зривала ревізицію зерна у селян. Аналогічними методами намагалася група домогтися припинення антирелігійної пропаганди у сільських школах. Вся родина завжди була при зброї: автомати у батьків, обріз у сина, пістолет у дочки. У 1947–1950 група Ф. Бодіу фізично знищила начальника сільської міліції, двох міліціонерів, голову сільради та голову колгоспу, двох колгоспних активістів та багатьох інших. Усі ці дії Філімон Бодіу вважав не терактами, а виконанням вироків свого суду. Він говорив: «Я не вбиваю людей, я викладаю їм уроки». За голову терориста спец органами було оголошено нагороду: 25 тисяч рублів за живого, 15 тисяч за мертвого (Grupul 2009).

16 листопада 1950 р. будинок у селі Миндрешти, де ховалася родина Ф. Бодіу, був оточений МДБ та міліцією. Філімон та його син Іон були вбиті під час перестрілки, Олімпіада тяжко поранена, дочка Юлія зуміла втекти.

Організація припинила своє існування. Разом із заарештованою Олімпіадою Бодіу було засуджено К. Відрашку та ще п'ятнадцять селян (Сухорти 2016).

Ще однією антирадянською організацією стала «Чорна армія» (рум. Armata Neagră), яка впродовж 1949–1950 рр. вела успішну збройну боротьбу проти комуністів головним чином на території Унгенського району. «Armata Neagră» була створена влітку 1949 р. під час сходки місцевих мешканців Бельцького повіту. Дізнавшись про те, що властями складені списки з 600 сімей їх району, яких планують невдовзі виселити до Сибіру, Г. Андранович, І. Борс, В. Казаку та В. Теодорович вирішили взятися за зброю (Dologa (II) 2012).

Першим командиром «Чорної армії» (ЧА) став Г. Андранович. Бойова група доволі швидко розрослася, до неї приєдналися інші антирадянські налаштовані селяни, у тому числі й ті, що перебували на нелегальному становищі (Г. Бодіу, Г. Богату, В. Падуре та ін.). Навесні 1950 р. бойовики розпочали свою збройну боротьбу. Так, під час урочистостей, присвячених Міжнародному дню праці 1 травня, в селі Куртоая в 1950 р. партизани прилюдно почали вимагати пояснень від директора місцевої школи за його рішення заборонити православні символи в класах, а також за допомогу, надану секретарю комітету комсомолу в справі радянзації молоді. Потім, 19 травня, Т. Коскодан, Г. Буруяна, І. Ганеа та С. Анточі увійшли в село Волчинет і напали на двох партійних чиновників та обеззброїли їх (Dologa (II) 2012).

18 червня Т. Кошкодан зірвав збори партійних активістів села Леордої, які вели останні приготування перед створенням колгоспу в цьому селі, з погрозою використати зброю, якщо вони продовжаться (Haiducii 2012).

Партизанська група впродовж місяця здійснила кілька зухвалих збройних нападів на відділення міліції, партійних функціонерів, магазини та відділення банків. Ці кроки «чорноармійців» викликали симпатію у місцевих селян, які не тільки всіляко допомагали повстанцям, але й охоче поповнювали лави організації, яка своїми формами та методами боротьби все більше почала нагадувати озброєний партизанський загін. За свідченням історика Олени Постице паролем для молдавських селян про те, що прибулі до них з «лісу» повстанці належать до «Чорної армії» і потребують допомоги була кодова фраза «пташки прилетіли до гнізда» (Postică 2024, с. 87).

Загальна чисельність загону впродовж всього періоду свого існування не перевищувала 50 бійців. Приблизно стільки ж осіб співпрацювали з молдавськими партизанами (Haiducii 2012).

Більшість тих, хто приєднався, були вихідцями з сіл Нападень, Фламанзень, Кондраешть і Синешть. В народі «чорноарміців» почали називати «гайдуками смерті» та «смертниками Бессарабії». У свою чергу радянські спецслужби вважали «чорноарміців» доволі серйозним супротивником і намагалися всіма силами фізично знищити ватажків «Чорної армії», за голови яких, була призначена велика грошова винагорода. Для цього чекісти розпочали справжнє полювання за лідерами «Armata Neagră», залучивши велику кількість своїх агентів та інформаторів. Збройна боротьба набувала жорстоких форм з обох боків. Багато повстанців загинуло в бойових сутичках. Жорстким переслідуванням піддавалися селяни, які допомагали «Чорній армії». Чекістами було проведено кілька операцій із захоплення її ватажків. Після загибелі Г. Андроновича у перестрілці з міліцією новим командиром став Г. Бодіу, який через вбивство державного податківця, вимушений був перейти на нелегальне становище і приєднатися до повстанців. Проте у жовтні 1949 р. під час бою з чекістами загинув і Г. Бодіу (Haiducii 2012).

Після цього «Чорну армію» очолили селяни з села Кондратешти – Т. Кошкодан та його сестра М. Буруяне. Важливу роль відігравали І. Борс, В. Ганя і Теодорович. Повстанське керівництво всіляко намагався врятувати свій загін від остаточного розгрому, але всі його зусилля виявилися марними. Через зрадників, МДБ доволі швидко вийшло на слід повстанців і після серії бойових сутичок «Чорна армія» припинила своє існування. До серпня 1950 р. значна частина її бійців потрапила до рук радянських каральних органів і була засуджена. Т. Кошкодан, І. Борс разом з І. Кошкоданом за вироком радянського суду були засуджені до смертної кари та страчені. Інші діячі, такі як В. Ганя, М. Жардан, С. Алекса, Г. Буруяна та Г. Йову провели по чверть століття в радянських в'язницях.

Серед 10 заарештованих і засуджених вояків «Чорної армії» виявилось 10 жінок, які активно співпрацювали з повстанцями: Олена та Марія Борс, Віра Фотеску, Ганна Бокса, Ефіміла та Аксенія Попа, Ребека Кошкодан, Олександра Йова та Марія Буруяне (Postică 1997, с. 207).

Справжнім символом «Armata Neagră» стала Марія Буруяне, яка народилася у 1910 р. у селі Кондратешти. З її біографії відомо, що Марія разом зі своїм старшим братом, другим чоловіком Г. Герцем та сином Георге приєдналася до молдавських партизан після загибелі їх першого командира Г. Андроновича. Марія відігравала помітну роль в діяльності організації і за свідченнями декотрих дослідників належала до її керівного складу. 15 липня 1950 р. Марія разом з своїми товаришами була заарештована працівниками МДБ. На суді поводитись досить мужньо, заявивши: «Я не вважаю себе винною і нічого не визнаю! Прошу суд мене виправдати». 24 серпня 1951 р. була засуджена до 25 років позбавлення волі. Була реабілітована у 1956 р. (Postică 2024, с. 91).

Історична пам'ять про антирадянський Рух Опору поступово повертається в Республіку Молдова. З кінця 1980-х років і особливо у незалежній Молдові ставлення змінилося – «Чорна армія» стала вважатися селянським опором тоталітарному режиму. У 1988 р. режисер Валеріу Гажіу зняв на «Молдова-фільм» картину «Коршуни здобиччю не діляться». Це була перша молдавська кінострічка, у якій прототипами героїв фільму стали діячі підпільних організацій «Лучників Штефана» та «Чорної армії». Тому не за горами той час, коли борці з російським комуністичним режимом займуть нарешті почесне місце в історії сучасної Молдови.

Список джерел та літератури

РЯБКО, С. 2017, Україна та Європа проти комунізму: повоєнні рухи опору. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/71849>

СТАТИ, В., 2002, История Молдовы. Кишинёв: Ch.: S.n. (F.E.P. «Tipogr. Centrale»).

СУХОРТИ, Й., 2016, Филимонова война. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rufabula.com/articles/2016/11/17/filimons-war>.

УПА – відповідь нескореного народу. Книга-каталог виставки, 2017, Під заг. ред В. В'ятровича; Укр. ін-т нац. пам'яті. Київ: К.І.С. 66 с.

ФРУНЗЕ, В., 2024, «Лесные братья» по-молдавски. Молдавские Ведомости ЧТ, 26 декабря. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.evedomosti.md/news/lesnye-bratya-po-moldavski>

Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova, fostul KGB al RSSM (ASISRM-KGB), d.p., 2333, vol. 3, f. 316.

Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova, fostul KGB al RSSM (ASISRM-KGB), f. 018218, d.p. 6168, vol. 8, f. 4–5.

DOLOGA, L. 2012, Arcasii lui Stefan – Partizanii uitati de dincolo de Prut – Documentar. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ziare.com/cultura/documentar/arcasii-lui-stefan-partizanii-uitati-de-dincolo-de-prut-documentar-1166794>

DOLOGA, L. 2012, Armata Neagra: Haiducii mortii din Basarabia (I). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ziare.com/cultura/istoria-culturii-si-civilizatiei/armata-neagra-haiducii-mortii-din-basarabia-i-1165672>

DOLOGA, L. 2012, Armata Neagra: Haiducii mortii din Basarabia (II). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ziare.com/cultura/istoria-culturii-si-civilizatiei/armata-neagra-haiducii-mortii-din-basarabia-ii-1165676>

Grupul antisovietic al lui Filimon Bodi. 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eroiineamului.wordpress.com/2009/01/06/grupul-antisovietic-filimon-bodi/>

Haiducii Mortii: Armata Neagra. 2012. Rezistentă armată anticomunistă și antisovietică din Basarabia. Studii de Elena Postica, Gheorghe Buzatu, Alexandru Moraru, Ion Varta, Nicolae Tibrigan. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ziaristonline.ro/2012/05/11/haiducii-mortii-armata-neagra-rezistent-anticomunist-si-antisovietica-din-basarabia/>

NEGURĂ, P., POSTICĂ, E., 2012, Forme de rezistență a populației civile față de autoritățile sovietice în RSS Moldovenească (1940–1956). *DYSTOPIA. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes* Volume I, № 1–2, 59–88.

Partidul Libertății – lupta antisovietică continuă. 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eroiineamului.wordpress.com/2009/01/06/partidul-libertatii-lupta-antisovietica-continua/>

POSTICĂ, E., 1997, Rezistența antisovietică în Basarabia 1944–1950, Chișinău: Ed. Știința.

POSTICĂ, E., 2020, Procese judiciare intentate participanților la mișcarea de rezistență antisovietică din Moldova postbelică. *Tyragetia*, serie nouă, vol. IV [XIX], nr. 2, Istorie. Muzeologie, 257–265.

TASCA, M., 2012, Mișcarea de rezistență în Basarabia: Organizația Național-Creștină Antisovietică. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://adevarul.ro/moldova/actualitate/miscarea-rezistent-basarabia-organizatia-national-crestina-antisovietica_1_50aee3267c42d5a663a179ca/index.html

ȚURCANU, I., 2000, Moldova antisovietică, Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupației sovietice. 1944–1953. Ed. «Prut Internațional», Chișinău. 331 p.

POSTICĂ, E., 2024, Femei-martir în rezistența antisovietică din basarabia. Drama Basarabenilor. 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul Operațiunii «Sud» (5–6 iulie 1949). Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine. Supliment al revistei științifice «Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique» (Iași, România), volumul VI. Editori: Liliana Condraticova, Ludmila D. Cojocaru & Lidia Pădureac, 86–101.

References

Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova, fostul KGB al RSSM (ASISRM-KGB), d.p., 2333, vol. 3, f. 316. [In Romanian].

Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova, fostul KGB al RSSM (ASISRM-KGB), f. 018218, d.p. 6168, vol. 8, f. 4–5. [In Romanian].

DOLOGA, L., 2012, Arcasii lui Stefan – Partizanii uitati de dincolo de Prut – Documentar. [Online]. Available from: <https://ziare.com/cultura/documentar/arcasii-lui-stefan-partizanii-uitati-de-dincolo-de-prut-documentar-1166794> [In Romanian].

DOLOGA, L., 2012, Armata Neagra: Haiducii mortii din Basarabia (I). [Online]. Available from: <http://www.ziare.com/cultura/istoria-culturii-si-civilizatiei/armata-neagra-haiducii-mortii-din-basarabia-i-1165672> [In Romanian].

DOLOGA, L., 2012, Armata Neagra: Haiducii mortii din Basarabia (II). [Online]. Available from: <http://www.ziare.com/cultura/istoria-culturii-si-civilizatiei/armata-neagra-haiducii-mortii-din-basarabia-ii-1165676> [In Romanian].

FRUNZE, V., 2024, «Lesnye bratia» po-moldavski [«Forest Brothers» in Moldovan style]. *Moldavskie Vedomosti ChT*, 26 dekabria. [Online]. Available from: <http://www.evedomosti.md/news/lesnye-bratya-po-moldavski> [In Russian].

- Grupul antisovietic al lui Filimon Bodi, 2009, [Online]. Available from: <https://eroiineamului.wordpress.com/2009/01/06/grupul-antisovietic-filimon-bodi/> [In Romanian].
- Haiducii Mortii: Armata Neagra. 2012, Rezistentă armată anticomunistă și antisovietică din Basarabia. Studii de Elena Postica, Gheorghe Buzatu, Alexandru Moraru, Ion Varta, Nicolae Tibrigan. [Online]. Available from: <https://www.ziaristionline.ro/2012/05/11/haiducii-mortii-armata-neagra-rezistentă-anticomunistă-si-antisovietică-din-basarabia/> [In Romanian].
- NEGURĂ, P., POSTICĂ, E., 2012, Forme de rezistență a populației civile față de autoritățile sovietice în RSS Moldovenească (1940–1956). DYSTOPIA. Journal of Totalitarian Ideologies and Regimes Volume I, № 1–2, 59–88. [In Romanian].
- Partidul Libertății – lupta antisovietică continuă. 2009. [Online]. Available from: <https://eroiineamului.wordpress.com/2009/01/06/partidul-libertatii-lupta-antisovietică-continua/> [In Romanian].
- POSTICĂ, E., 1997, Rezistența antisovietică în Basarabia 1944–1950, Chișinău: Ed. Știința. [In Romanian].
- POSTICĂ, E., 2020, Procese judiciare intentate participanților la mișcarea de rezistență antisovietică din Moldova postbelică. Tyragetia, serie nouă, vol. IV [XIX], № 2, Istorie. Muzeologie, 257–265. [In Romanian].
- POSTICĂ, E., 2024, Femei-martir în rezistența antisovietică din basarabia. Drama Basarabenilor. 75 de ani de la deportările staliniste din RSS Moldovenească în cadrul Operațiunii «Sud» (5–6 iulie 1949). Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine. Supliment al revistei științifice «Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique» (Iași, România), volumul VI. Editori: Liliana Condraticova, Ludmila D. Cojocaru & Lidia Pădureac, 86–101. [In Romanian].
- RIABKO, S., 2017, Ukraina ta Evropa proty komunizmu: povoeni rukhy oporu [Ukraine and Europe against communism: post-war resistance movements]. [Online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/71849> [In Ukrainian].
- STATY, V., 2002, Istoriia Moldovy [History of Moldova]. Kishiniov: Ch.: S.n. (F.E.P. «Tipogr. Centrale»). [In Russian].
- SUKHORTY, J., 2016, Filimonova voina [Filimon's War]. [Online]. Available from: <https://rufabula.com/articles/2016/11/17/filimons-war> [In Russian].
- TASCA, M., 2012, Mișcarea de rezistență în Basarabia: Organizația Național-Creștină Antisovietică. [Online]. Available from: http://adevarul.ro/moldova/actualitate/miscarea-rezistentă-basarabia-organizația-national-crestina-antisovietică_1_50aee3267c42d5a663a179ca/index.html [In Romanian].
- ȚURCANU, I., 2000, Moldova antisovietică, Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupației sovietice. 1944–1953. Ed. «Prut Internațional». Chișinău. [In Romanian].
- UPA – vidpovid neskorenoho narodu. Knyha-kataloh vystavky, 2017, [UPA – the response of the unconquered people. Book-catalogue of the exhibition]. Pid zah. red V. Viatrovycha; Ukr. in-t nats. pamiaty. Kyiv: K.I.S. [In Ukrainian].

Антикомуністичний рух опору в післявоєнній Молдові (середина 1940-х – 1950-ті рр.)

У статті стисло розглянута історія антирадянського Руху Опору в повоєнній Молдові у 1940–1950-х рр. Авторами зазначено, що після другої окупації Бессарабії влітку 1944 р. радянськими військами у відповідь на політику радянської колективізації та депортації, в країні розпочався потужний Рух Опору, основою якого стали таємні антикомуністичні групи: «Лучники Штефана», «Аграрно-демократична партія», «Партія свободи», «Союз демократичних свобод», «Національно-християнська антирадянська організація», «Меч справедливості» та інші. Акцентовано увагу на групу Філімона Бодіу та «Чорну армію», учасники якої зі зброєю в руках воювали проти сталінського комуністичного режиму за незалежність Молдови.

У висновках наголошується, що історична пам'ять про антирадянський Рух Опору поступово повертається в Республіку Молдова. З кінця 1980-х років і особливо у незалежній Молдові ставлення змінилося – «Чорна армія» стала вважатися селянським опором тоталітарному режиму. Авторі переконані, що не за горами той час, коли борці з російським комуністичним режимом займуть нарешті почесне місце в історії сучасної Молдови.

Ключові слова: Молдова, антирадянський Рух Опору, окупація, депортація, колективізація, радянська, «Лучники Штефана», «Чорна армія».

Valerii Kapeliushnyi, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Chair of the Department of Ethnology and Local Lore, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Валерій Капелюшний, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000000235523675>

Yurii Kaliberda, Candidate of Historical Sciences, Lecturer, Technological College of the Dnipro State Agrarian and Economic University.

Юрій Каліберда, кандидат історичних наук, викладач ВСП «Технологічний фаховий коледж Дніпровського державного аграрно-економічного університету».

ORCID ID: <https://orcid.org/0009000611141898>

Received: 11.03.2025

Advance Access Published: April, 2025